

ACAİBÜ'L MAHLUKAT'IN FİİL VARLIĞI VERBS OF ACAİBUL MAHLUKAT

Dr. Bekir SARIKAYA
Milli Eğitim Bakanlığı

Abstract

There are about 4747 words in Acaibül Mahlukat a work of transition period between Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish. 657 words are simple or derived verbs. About 171 (26%) of these verbs are simple verbs. Words are derived with adding about 30 suffixes to the stem or body of words.they are about 232(35%). Derived verbs made by adding infixes such as –dir,-t,-r etc. are around 254(39%)

Voices in this work is discussed according to their subjects and objects . 681 different voices are found. According to their subjects, the rate of active verbs is 59,3% passive verbs 8,2%, reflexive verbs 12,5%, reciprocal verbs and one type of causatives are %2,5 , and the other type of causatives are around 15%. According to its object, transition in simple verbs is 60%.Transition in those verbs derived with suffixes without infixes is 54,3%. With infixes which change the voice of verbs, transitivity is 43%. In general,there are 351(51%) transitive and 337(49%) transitive verbs.

Transitivity is %60 at the beginning but with suffixes it falls to 51% .

Key Words: *Acaibül Mahlukat, simple verbs, derived verbs, affixes, transitive verbs , intransitive verbs*

Öz

Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eseri olan Acaibül Mahlukat'ta 4747 kadar kelime vardır. 657 kelime, basit veya türemiş fiildir. Bu fiillerden 171 (%26) kadarı basit fiildir. Kelimelerin kök veya gövdelerine 30 kadar yapım eki getirilerek türemiş fiil yapılmıştır. Bunların sayısı 232 (%35) kadardır. Fiilin çatısını değiştiren –dir-, -t-, -r- vb. ekler getirilerek yapılan türemiş fiil sayısı ise 254 (%39) kadardır.

Eserdeki fiillerin çatısı öznesi ve nesnesi bakımından ele alındı ve 681 fiil çatısı tespit edildi. Öznesine göre; etken fiil % 59.3, edilgen fiil %8.2, dönüşlü fiil 12.5, iştâş fiil ve ettirgen fiil %2.5, oldurgan fiil ise %15 oranındadır. Nesnesine göre ise; basit fiillerde geçişlilik oranı %60, çatı değiştirme eki olmayan yapım ekleriyle türetilen fiillerde geçişlilik oranı %54.3, fiilin çatısını değiştiren ekler aldığıında ise geçişlilik oranı % 43'tür. Genel olarak ise; 351 (%51) geçişli fiil, 337 (%49) geçişsiz fiildir.

Başta %60 olan geçişlilik oranı eklerin gelmesiyle %51'e kadar düşer.

Anahtar Kelimeler: Acaibü'l Mahlukat, basit fiiller, türemiş fiiller, yapım ekleri, geçişli çatı, geçişsiz çatı

Giriş

H.852 (M.1448) tarihinde istinsah edilen, tarih, coğrafya, tıp, kimya, biyoloji vb. birçok alanı kapsayan genel kültürü içine alan ve Rükneddin Ahmed tarafından telif edilen Acaibü'l Mahlukat kitabı 326 yaprak olup, çok geniş hacimli bir eserdir.

Bu makalede amacım, Acaibül Mahlukat kitabında geçen önce sözlük kelimelerinin harflere göre sayısını ve oranını göstermek, sonra bütün fiilleri bir plan içinde takdim etmektir. Bu plan; fiillerin sayısı, yapısı ve çatısı olmak üzere üç bölümden oluşacaktır. Eserdeki kelimelerin tamamı bütün anlamlarıyla tek tek ele alındı. EAT döneminin hacimli olan bu eserinde Türkçe kökenli kaç fiil vardır? Arapça ve Farsça kelimelere getirilen ekle yapılmış kaç fiil vardır? Bunların dışında Arapça ve Farsçanın tesirinin başladığı dönemde yazılan eserde kaç fiil kullanılmıştır, kaç anlamı bulunmaktadır, hangi çatılar daha fazladır? Bu gibi soruların sayısal değerlerini bularak durum değerlendirmesi yapmak ve Eski Anadolu Türkçesine katkıda bulunmak istiyorum. Metindeki kelimelerin farklı anlamları için tezin sonundaki sözlük kısmına bakılabilir.¹

1. Kelimelerin Sayısı

Bir metnin kelime varlığının tespit edilebilmesi için o eserin tamamının kelimelerinin bir sözlüğü yapılmalıdır. Tespit edilen farklı anlamlar sözlükte gösterilmelidir. Eserde geçen özel veya cins isimlerin tamamı ortaya konmalıdır. Ansiklopedik sözlük ortaya konduktan sonra o dilin kelime hazinesi ortaya çıkmış olur. Bu hazineden araştırma yapacak kişiler daha kolay ve verimli sonuca ulaşabilirler. Acaibü'l Mahlukat'taki bütün kelimeler baştan sona kadar gözden geçirildi. Kelimelerin tamamının taşıdığı farklı anlamlar tespit edildi. Madde başı olan kelimeler, özel şahıs ve yer isimleri sayıldı. Bunun neticesinde karşımıza aşağıdaki tablo çıktı. (Tablo 1)

Bu sözlükte geçen bütün kelimeler, özel isimler, yer ve kabile isimleri tabloda gösterilmiştir. 5766 madde başı alınmıştır. Bu kelimelerden 4747 kelime sözlük kelimesi, 604 yer ismi, 334 özel şahıs ismi ve 81 kabile ismi geçmektedir. Her sözlükte olduğu gibi K, M ve S sesleriyle başlayan kelimelerin çoğunlukta olması dikkati çekmektedir.

Tablo 1

Harfler	Madde başı kelime sayısı	Özel isim kelime sayısı	Yer ismi kelime sayısı	Kabile ismi kelime sayısı
A	337	48	46	7
B	325	19	68	16

¹ Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-mahlûkat tercümesi (giriş-metin-sözlük) (tez2.yok.gov.tr, Tez No: 277493).

C	100	8	25	5
Ç	96	1	3	-
D	290	10	18	-
E	78	42	31	-
F	78	14	8	1
G	198	10	4	1
H	330	40	62	7
I	20	-	3	-
İ	187	26	10	-
J	2	-	-	-
K	511	13	76	3
L	45	4	8	-
M	508	61	64	4
N	62	9	11	4
O	39	3	-	-
Ö	44	9	1	-
P	54	4	2	1
R	93	6	11	4
S	398	35	55	4
Ş	118	15	18	3
T	296	12	37	6
U	88	7	6	-
Ü	34	5	2	-
V	66	-	8	17
Y	221	-	8	17

Z	129	17	20	1
TOPLA M	4747	334	604	81
TOPLAM MADDE BAŞI SAYISI			5766	

2. Fiillerin sayısı

Makalemizi basit veya türemiş olan fiillerle inşa etmeye çalışacağız. Birleşik şekilli fiilleri bu çalışmamın dışında tutacağız. Sözlükte geçen ve madde başı olarak belirlenen 663 basit veya türemiş fiil bulunmaktadır. Hangi harf ile başlayan kaç kelimenin bulunduğunu daha rahat görebilmek için aşağıda sunulan tabloyu inceleyelim.

Tablo 2

Harfler	Madde Başı Kelime Sayısı	Basit veya Türemiş Fiil Sayısı
K	511	86
D	290	75
Y	221	76
S	398	68
B	325	59
A	337	49
T	296	40
G	198	35
U	88	31
Ç	96	29
İ	187	26
E	78	26
Ü	34	13
Ö	44	13
O	39	12

I	20	4
Ş	118	4
V	66	4
M	508	2
F	78	1
N	62	1
P	54	1
R	93	1
Z	129	1
C	100	-
H	330	-
J	2	-
L	45	-
TOPLAM	4747	657
Fiillerin kelimelere oranı: %14		

4747 kelimedenden 657 kadarı basit veya türemiş fiildir. Türkçe sözlüklerimizde en çok başta bulunan k, m ve s seslerinden 508 kelimedenden **k** harfiyle başlayan sadece iki fiilin bulunması göze çarpar. Bulunan iki fiil, Farsça ve Arapça kelimelere getirilen yapım ekleriyle oluşturulmuş fiillerdir. **h** sesiyle başlayan 330 kelime içinde hiç fiil bulunmamaktadır.

Sondan eklemeli dil ailesine mensup olan Türkçede fiillerin çoğu tek hecelidir, çok heceli olanı nadirdir. Türkçede kelimeye anlam yüklenirken belli başlı ekler getirilir ve fiil türetilir. Gerçi kelimeler kök halindeyken de çok farklı anlamlar taşımaktadır. Mesela, almak fiilinin 22, çıkmak fiilinin 20, durmak ve geçmek fiilinin 13, düşmek fiilinin 14 anlamı bulunmaktadır. Bu makalede, fiillerin taşıdığı anlam sayılarını bütün fiillerde (-) işaretinden sonra kullandım ve *al-²²*, *ç1-²⁰*, *dur-¹³*, *düş-¹⁴*, *geç-¹³/giç-*, *gel-¹⁹*, *gir-⁹* yapış-³ yapıuş, *getür-¹¹*, *ba#la-⁷* vb. şeklinde gösterdim.

3. Fiillerin Çatısı

Her dilde kelimenin bir kök şekli vardır. Bu kökten farklı kelimeler türetilerek onlara farklı anlamlar verilir. Kelime türetirken harfler kökün başına ortasına veya sonuna getirilir.

Türkçede kelimenin sonuna getirilen eklerin bir kısmıyla fiilin yapısı türemiş olur, zaman zaman çatısı da değişir.

Arapçada fiiller sülasi mücerret (6), sülasi mezit (12), rubai mücerret (1) ve rubai mezit (16) olmak üzere 35 bölümde incelenir. Sadece fiilleri ve çatılarını inceleyen bina adlı sarf kitabı vardır. Buradaki bina adı Türkçedeki çatı teriminin karşılığıdır. Bazı farklılıklar olmakla birlikte müteaddi, lazım, mütavaat ve müşareket gibi bizim de kullandığımız çatılardan bahseder.

Türkçede çatılara geçmeden önce Osmanlıca metinlerde gördüğümüz Arapça çatılardan birkaç örnek vermek istiyorum. Arapçada 35 türlü fiil yapısı olduğunu söylemiştik. Bu yapıların şekline göre fiilin çatısı da değişir. Fiile gelen ek; fiilin oluş şekli, öznelere ve nesnelere fiille bağlantısı hakkında bilgi verir. Mesela *mesele* fiilini ele alalım. Bu kelimeden türetilen *temessül* ve *imtisal*, kendini benzetmek; *temasül*, benzeşme; *temsil*, birini birine benzetmek anlamlarını taşır. Birinci ve ikincisi mütavaat (dönüşlülük), üçüncüsü müşareket (ortaklaşma), dördüncüsü ise müteaddi (ettirgenlik ve oldurganlık) ifade eden fiillerdir. Mesela *ahmer* kelimesinden türetilen *ihmirâr* “kırmızılaşmak” anlamı taşırken *ihmirâr* ise “zamanla kırmızılaşmak” anlamı taşır. Özne ve nesne ilişkisini kuran, çatıyı değiştiren unsur; başa, ortaya veya sona getirilen elif, ye, vav vb. harflerdir. Bütün dillerde özne, nesne vb. ilişkileri fiilin bünyesine katan böyle harfler vardır.

Türkçede de kelime kökünün anlamını değiştiren harfler vardır. VII. ve VIII. yüzyıldan evvelki metinlere ulaşamadığı için Türkçenin gelişim safhası tam belirlenmemektedir. Aynı eki alan iki kelimeden biri hem kök şekliyle hem de gövde şekliyle kullanılırken, bir diğer kelimenin kökü kaybolmakta ve metinlerde geçmediği sürece yürütülen fikirlerin her birisine alternatif fikir sunulabilmektedir. Bu da Türk dilinde genel kabul gören kuralların az olmasına iyi bir sistemin oturtulamamasına neden olmaktadır.

Göymek fiili “yakmak”, göyinmek “yanmak”, göyindürmek ise “yanmasına sebep olmak” anlamlarını taşır. Bu kelime türemenin bütün aşamalarını görüyoruz, bir sorun görülüyor. Fakat öğren-, öğret-, avun-, avut- vb. kelimelerin kökünde sorun yaşanmaktadır. öğren- ve öğret- kelimelerinin kökü öğ “anlayış” anlamına geldiği halde bir arada kullanımını metinlerde görmediğimiz için kesin karar veremiyoruz.

avun- ve avut- fiilinin kökünün *av-² veya *avı-³ olduğunu ileri süren görüşler ileri sürerek çelişkide kalıyoruz. Böyle kelimeler kullanıldı mı, kullanılmadı mı metinde geçmelidir ki kesin kararımızı verelim. Mesela; aldan- fiili alda- fiilinden türemiştir, diyebiliyoruz. Fakat günümüz yazı dilinde alda- kullanılmamaktadır. Metnimizde alda- fiili olduğu için bunu söylediğimizde sorun çıkmıyor.

Çatıları farklı olan avun- ve avut- fiillerinden çatı eklerini attığımızda geriye kalan kısım aynı olduğuna göre kullanılmıştır deme hakkına sahip değiliz. Çünkü dil canlı varlıktır. Kelime kendi bünyesinde özne ve nesne ilişkisini kurarken, belki de eki tek başına kabul etmiyor. Birleşik ekleri bünyesine kabul ediyor. Bunun için de olabilir anlamında “*” işaretini koymak ne kadar isabetli bir karar olabilir ki? Kelimelerin etimolojisi konusunun, Türkçemizin en zorlu ve en tehlikeli konusu olduğunu ifade etmek kaçınılmazdır.

Bunun için bu yazıda metinde geçen örneklere bağlı kalınarak fiil varlığı incelenecektir.

² Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, Ankara 1990, s. 285.

³ İlhan Ayverdi, Ahmet Topaloğlu, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul 2006, s. 218.

Fiilleri; çatısı, yapısı ve sayısı bakımından ele alalım. Kök, ekler vasıtasıyla çeşitli amaçlar için genişletilir. Bazen anlamı farklı kılmak için, bazen özne nesne ikilisi ile ilgili çıkarımlarda bulunmak için genişletilir. Bu bilgiler, fiilde yapı ve fiilde çatı gibi başlıklar altında açıklanır. Bu çalışmada çatı, esas teşkil edecek; fiillerin yapıları ve sayıları ise yardımcı unsur olarak kullanılacaktır.

Metnimizde fiillerin sayısı 657 kadardır. Bu fiilleri; basit ve türemiş olarak iki gruba ayırabiliriz. Basit olanların geçişli ve geçişsiz olma durumları vardır. Geçişli ve geçişsiz basit fiilleri kendi içinde ünlü ve ünsüz harflerden oluşma durumuna göre değerlendirebiliriz. Aynı zamanda türemiş fiilleri, geçişli, geçişsiz, edilgen, dönüşlü, iştaş, oldurgan ve ettirgen olmak üzere yedi grupta toplayabiliriz.

Bu durumlara bağlı olarak fiiller 9 grupta toplanabilir.

- a. Basit Geçişli Fiiller
- b. Basit Geçişsiz Fiiller
- c. Türemiş Geçişli Fiiller
- d. Türemiş Geçişsiz Fiiller
- e. Edilgen Fiiller
- f. Dönüşlü Fiiller
- g. İştaş Fiiller
- h. Oldurgan Fiiller
- i. Ettirgen Fiiller

Fiilleri, çatılarına bağlı olarak tasnif ettiğimizde ortaya aşağıdaki tablo çıkıyor. 657 fiilden 24 fiil; hem geçişli fiil hem de geçişsiz fiil olarak kullanılmıştır. 681 çatıdan 349 kadar fiil geçişlilik sağlarken, 332 fiil ise geçişsizlik ifade eder. Bu durum geçişli ve geçişsiz fiillerin birbirine oranını eşit olduğunu gösterir.

Tablo 3

Fiillerin Çatılara Göre Anlam Sayısı		
Fiil Çatıları	Fiil Çatı Sayısı	Fiil Anlamı Sayısı
Basit Geçişli	103	341
Basit Geçişsiz	68	260
Türemiş Geçişli	126	187
Türemiş Geçişsiz	106	144
Edilgen	54	70
Dönüşlü	86	115
İştaş	18	19

Oldurgan	102	176
Ettirgen	18	19
TOPLAM	681	1331

3.1. Basit Geçişli Fiiller

Metinde 173 basit fiil vardır. Geçişli fiiller, sayı bakımından üstündür. Fakat geçişsiz fiiller, taşıdığı anlam çeşitliliği bakımından üstündür.

Metinde basit kabul edebileceğimiz 173 fiili; ünlü ve ünsüzleri dikkate alarak altı gruba ayırabiliriz. Basit geçişli fiillerin sayısı 103 olup, 341 anlam taşımaktadır.

1) Ünsüz + ünlü + ünsüz ile oluşturulan basit geçişli 73 fiil bulunmaktadır.

baæ⁻⁷ bil⁻⁶ bo#- boz⁻² bul⁻⁶ bur- bük- çal⁻³ çek⁻²²
 çiz- dad-/tat- daɾ- del- dep- dik⁻⁴ dik-(yamamak) dil-
 dir- döğ⁻⁴ dök⁻⁹ dut⁻²²/tut- dür- düz⁻³ geç⁻¹/giç- gey-
 gez⁻¹ göm⁻² gör⁻¹³ göy- güt- ɾaɾ- ɾap⁻² ɾar- ɾat⁻² ɾaz⁻³
 kes⁻⁸ ɾil⁻² ɾır- ɾıæ- ɾov⁻² ɾuç- ɾur⁻³ saç⁻² æa#- sal⁻⁷
 æan⁻³ æar⁻³ æat⁻² seç⁻² sev⁻³ æıɾ- sil- æoɾ⁻³ æor- æor- æoy-
 sök- sür⁻¹¹ tal- tıy⁻² yum- yut- yüz- yüz- yor- vir⁻¹⁶
 yaɾ⁻³ yap⁻² yar⁻³ yaz⁻⁴ yı#⁻⁴ yen-/yiñ- yıɾ⁻²/yıø-

Burada geçen fiiller daima nesne alabilme özelliğine sahiptir. Geçişlilik ifade ederler. 73 fiil 234 anlam taşımaktadır.

15 fiil 4 ve daha fazla mana ifade ediyor. En fazla anlam taşıyanlar ise şunlardır: dut⁻²² çek⁻²² vir⁻¹⁶ gör⁻¹³, sür⁻¹¹, dök⁻⁹, kes⁻⁸, baæ⁻⁷, sal⁻⁷, bil⁻⁶, bul⁻⁶, dik⁻⁴, yaz⁻⁴, yı#⁻⁴, döğ⁻⁴

73 fiil içinde, eşsesli 3 fiil vardır: æor-; emmek ve soru sormak, dik-; dikine koymak ve yamamak, yüz-; suda hareket etmek ve derisini sıyırmak.

Bir kısım fiillerin ise yazımlarında farklılıklar görülmektedir. Sertlik-yumuşaklık, n-ñ ve darlık-düzlük durumuna göre fiiller iki şekil gösterir. Bazı fiillerde her iki şekil de kullanılmıştır: dut⁻²²/tut-, dad-/tat-, yıɾ⁻²/yıø-, yen-yiñ-, geç⁻¹/giç- gibi.

Dikkati çeken diğer bir husus ise dad- ve tat- fiilidir: dad- ve tat- fiillerinde: beyne bağlı zevk söz konusunu ise dad-, dil ile yapılan işte ise tat- fiili kullanılmıştır.

2) Ünlü + ünsüz ile oluşturulan basit geçişli 21 fiil bulunmaktadır.

aç⁻⁹ al⁻²⁴ añ⁻² ææ⁻⁴ at⁻⁸ ör- um⁻² ur⁻⁸ ür- üş- üt-
 üz⁻² eg- ek⁻³ em- eş- ez- öp- iç- it- it-

Burada geçen fiiller daima nesne alabilme özelliğine sahiptir. Geçişlilik ifade ederler. 21 fiil 74 anlam taşımaktadır.

21 fiilden 5'i 4 ve daha fazla mana ifade eder. En fazla anlam taşıyanlar ise şunlardır: al⁻²⁴, aç⁻⁹, ur⁻⁸, at⁻⁸, ææ⁻⁴

Bu 72 fiil içinde eşesli bir fiil vardır: it-; kakmak ve etmek eylemek anlamlarını taşır.

3) Ünsüz + ünlü ile oluşturulan basit geçişli 5 fiil vardır. Bu fiiller nesne alırlar. Bu 5 fiil ile 20 anlam oluşturulmuştur.

æı⁻² di⁻⁵ ɔ⁻⁹ yi⁻³ yu-

4) Ünsüz + ünlü ile oluşan 4 fiil vardır. 13 anlam ifade eder:

ölç- iſit⁻³/eſit- oɾı⁻³/oɾu-/oøu-/oøı- bıraɾ⁻⁶/bıraø-

3.2. Basit Geçişsiz Fiiller

Basit geçişsiz fiillerin sayısı 68 fiil olup 260 anlam taşımaktadır.

1) Ünsüz+ünlü+ünsüz ile oluşturulan basit geçişsiz 51 fiil bulunmaktadır.

baɾ⁻⁵ bat⁻⁴ bin⁻³ biş- bit⁻³(sonlanmak) bit⁻⁴(başlamak)
çek⁻¹ çıɾ⁻²⁰/çıø- çök⁻³ deg-(dokunmak) deg-(değeri olmak)
diñ- dön⁻⁹ döy- dur⁻¹³ ɾur- düş⁻¹⁴ geç⁻¹³/giç- gel⁻¹⁹ gez⁻²
gir⁻⁹ git⁻¹¹/get- göç- gül⁻² ɾaç⁻⁵ ɾal⁻¹⁵ ɾıy- ɾız- ɾoɾ⁻²
ɾus- ɾop⁻⁴ æı#- siñ- æol- sög- ſiş- ɾam-/dam- tap-/dap-
ɾaş- tat- ɾo#⁻² ɾol⁻⁴ ɾoñ- tun- tüt-/düt- var⁻⁵ ya#-
yat⁻⁹ yit-yet-(ulaşmak) yit-/yet-(yeter olmak) yit-
(kaybolmak)

Burada geçen fiiller nesne istemezler, geçişsizlik özelliği taşırlar, bir kısmı ismin -e halini isterler. 51 fiil 207 anlam taşımaktadır.

Bu 51 fiilden 17'si dört veya daha fazla mana ifade eder. En fazla anlam taşıyanlar ise şunlardır:

baɾ⁻⁵, bat⁻⁴, bit⁻⁴(başlamak), çıɾ⁻²⁰/çıø-, dön⁻⁹, dur⁻¹³,
düş⁻¹⁴, geç⁻¹³/giç-, gel⁻¹⁹, gir⁻⁹, git⁻¹¹/get-, ɾaç⁻⁵, ɾal⁻¹⁵,
ɾop⁻⁴, ɾol⁻⁴, var⁻⁵, yat⁻⁹

Eşesli 3 fiil vardır: yit-/yet-, deg- ve bit- Fakat yit-/yet- fiiline ait olan yit- fiilinin üç anlamı, yet- şeklinin ise iki anlamı bulunmaktadır.

yit-: ulaşmak, yeter olmak ve kaybolmak

yet-: ulaşmak ve yeter olmak

deg-: değeri olmak ve dokunmak

bit-: sona ermek ve ortaya çıkmak

Bir kısım fiillerin ise yazımlarında farklılıklar görünmektedir. Sertlik-yumuşaklık ve darlık-genişlik durumuna göre fiiller her iki durumu da kabul etmiştir. Her iki şekliyle kullanılmıştır: çıɾ⁻²⁰/çıø-, tüt-/düt-, git⁻¹¹/get-, ɾam-/dam-, tap-/dap-, geç⁻¹³/giç- gibi.

2) Ünlü + ünsüz ile oluşturulan basit geçişsiz 12 fiil bulunmaktadır.

aɾ⁻⁵ az⁻³ es- iç- in⁻⁴ ir- iv- ol⁻¹⁸ öl- uç⁻³ ur⁻⁵
uy⁻²

Bu fiiller nesne almazlar. Geçişlilik özelliği taşımazlar. Bu 12 fiil 45 anlam taşımaktadır. Bunlardan 4 tanesi metinde 4 veya daha fazla anlamda kullanılmıştır: a-⁵, ol-¹⁸, in-⁴, ur-⁵

3) Ünlü + ünsüz + ünsüz, ünlü + ünsüz + ünlü, ünsüz + ünlü + ünsüz + ünsüz ile oluşan basit geçişsiz fiiller 5 tanedir. Bu fiiller de 8 mana taşır.

işit-¹/eşit- ürk- üşü-/üşü- æar-¹ -uru-⁴ /-urı-

3.3. Türemiş Geçişli Fiiller

Türemiş geçişli fiillerin sayısı ise 126 kadardır. Bunların taşıdığı anlam ise 187'dir. Burada eklerden bahsederken köklerinin isim veya fiil olması durumunu göz önünde bulundurmuyacağız. Sadece ekin kendisiyle fiil türetilmişse buna dikkat edeceğiz.

1) -le- ekiyle türetilen fiiller geçişli fiiller 40 tanedir. 64 anlam yüklenmiştir. İşlek olarak her isme getirilebildiği için eklendiği kelimenin anlamında genişleme meydana getiremiyor. Farsça ve Arapça 10 tane kelimenin sonuna getirilerek fiil türetilmiştir. Bu Eski Anadolu Türkçesinde dilin henüz sade olduğunu gösterir.

'acabla- altunla- aňla- aşla- ba#ışla- ba#la-⁷
 bazla- bekle- besle-²/ bisle- bo#azla- demürle- diňle-
 (dinçleştir-) eyle-³ gerçikle- gizle-² gümüşle- ısmarla-²
 işle-³ -apla-³ -arşula- -a#ranla- -uca-¹la- -ula#uzla-
 /-ulavuzla- mekle- mıla- o-la- parele- æa-la-⁸ seyükle-
 söyle-⁴ ta'accüble- tozla- u#ırla-/u#urla- tuzla-
 üründile- ya#la- yalanla- yarala- yiñile- zincirle-

2) -e- sesiyle türetilen geçişli fiiller 19 tane olup, 19 anlam ifade eder.

ara- beze- bile- boşa- boya- dı-a- dile- döşe-
 -apa- oøşa- oyna-¹ yala- æı#a- to#ra- tara-/dara- tola-
 ula- æına- yo-a-

3) -t- ile türetilen geçişli 16 fiilin 20 anlamı vardır.

benzet- dart- dürt-/dürüt- eyit- ilet-/ilt-
 incit- -aşı-¹ -uşat- ögüt- ölit- ört-³ yırt- unut-³/unıt-
 yarat- sürt- uzat-

4) -n- ile türetilen 7 fiil vardır. 12 anlam taşır.

æun-² -uşan- öğren-³ æa-ın- idün-³/idin- yon-
 çevrün-¹/çevrin-

5) -ır- la türetilen 13 fiil vardır. 17 anlam taşımaktadır.

ayır-⁴ egir- emzür- çevür- geçür-¹ ısır-²/ısır-
 -ayur- savur- æyır- siñir- süpür- süñür- yo#ur-

6) -ı- ile türetilen 4 fiilin 5 anlamı vardır.

do-ı-/do-u-/to-ı-² -azı- taşı- sürü-/süri-

7) -ele- ile türetilen 3 geçişli fiil vardır. 3 anlam taşır.

depele- -ovala- degnele-

8) -dür- ile türetilen 4 fiilin 18 anlamı bulunmaktadır.

getür-¹¹ götür-⁵ elikdür- -arışdur-¹

9) -y- genişleme eki, -de-, -et-ve -er- ekleriyle türemiş geçişli ikişer fiil bulunmaktadır. Bu 8 fiilin 12 anlamı vardır.

æay-² -oy- alda- iste-³/iste- elet- gözet-
başar- æuvar-²

10) -l-, -iş-, -va-, -erle-, -irge-, -şür-, -ne-, -ç-, ve -me- ekleriyle türetilen geçişli fiil sayısı ise birer tanedir. Bu kelimelerin 14 anlamı vardır.

yol- degiş- æuva- yuvala- esirge- divşür-² begen-⁴
çeyne-/çiyne- æanç- çerme-

11) Türemiş olduğu belli olup tam ayırt edilemeyen iki kelime 3 anlam taşır.

viribi- -urtar-²

3.4. Türemiş Geçişsiz Fiiller

Türemiş geçişsiz fiillerin sayısı ise 106 kadardır. Bunların taşıdığı anlam sayısı ise 144 kadardır.

1) -le- ile türetilen fiiller 19 tane olup 19 mananın karşılığını ifade eder. Geçişsiz fiillerde de en çok kullanılan yapım eki -le- ekidir.

a#la- bañla- başla- burtla- buzala- çatla- dinle-
tersle- gürle- teresle- -uzıla- -ulanla-/unla-
-o-ula-/oøula- -odu-la- avla- yavrıla- yille- yumurdala-
/yumurdla- iñle-/iñile- aru-la-

2) -len- ile türetilen fiiller 6 tane olup 6 anlam ifade eder.

a#ırlan- atlan- -alıñlan- çiçeklen- eglen- çiftlen-

3) -e- ile türetilen geçişsiz türemiş fiillerin sayısı ise 13 olup 20 anlamın karşılığını tutar.

a#na- aña- ditre- uza-² üre- u#ra-³ işe- tüne-
oyna- beñze-² -ayna-⁴ yara-yıldıra-

4) -n- sesiyle türetilen fiillerin sayısı 7 olup 14 anlam taşır.

-on-⁴ eymen- yan-⁵ öğren-¹ to-ın- söyın-/söyün-/söyn-
diren-

5) -en- ekiyle türetilen fiillerin sayısı ise 5 olup 6 anlam taşır.

dadan- düken- utan- uyan-² üşen-

6) -k- ekiyle türetilen geçişsiz fiillerin sayısı 5 olup 6 anlam ifade eder.

acı-ı- başı-ı- tuncu-ı-/duncu-ı- gözü-ı-/gözü-ı- -or-ı-
²/-oø-ı-/oø-ı-

7) -ek- ekiyle türetilen geçişsiz fiiller 6 tane olup, 6 anlam ifade eder.

kener- -ızar- -arar- a#ar- æarar- yaşar-

8) -ır- ekiyle türetilen geçişsiz fiiller 7 tanedir. 8 anlam ifade eder.

belür-² ça#ır-/ça#ur- a#ır- (anırmak) delür- segir-
-udur- tomur-

9) -i- ekiyle türetilen fiillerin sayısı 7 olup, 8 anlamın ifadesini sağlar.

**esri⁻² -arı- a#rı- şa-ı- uyı-/uyu- -a-ı- -alıñ-
/-alıñı- yürü⁻⁴**

10) -iş- ile türetilmiş geçişsiz fiillerin sayısı 9 olup 16 anlamın karşılığıdır.

**-avuş- yitiş-/yetiş- yapış⁻³/yapuş- düriş- -arış⁻¹
iriş⁻⁴/eriş- tolaş-/dolaş- -amaş- uyuş-**

11) -el- ekiyle türetilen geçişsiz fiillerin sayısı 5 tanedir. 5 anlam ifade eder.

azal- buñal- ço#al- yo#nal- sa#al-

12) -l- ile türetilen geçişsiz fiillerin sayısı ise 6 olup, 9 anlamın karşılığı olan kelimelerdir.

**-urtul⁻³/-urtıl- kündil- -ocal- yücel- to#rul-
eksil⁻²/eksül-**

13) -dür- ile türetilen 1 fiil 8 mana ifade eder: **otur⁻⁸/otır-**

14) -t- ile türetilen geçişsiz türemiş 1 fiilin 1 anlamı vardır: **segirt-**

15) -ñ- ile türetilen geçişsiz fiilin 1 anlamı vardır. **büyiñ-**

16) -ki(r)- ile türetilen fiil sayısı 1 olup 1 anlamı bulunmaktadır: **eski-**

17) -#₁- ekiyle türetilen 1 fiil 2 anlam taşır: **-al#₁⁻²**

18) -re- ekiyle türeyen geçişsiz 1 fiilin 1 manası bulunmaktadır: **aiçra-**

19) -sa- ekiyle türetilen geçişsiz 1 fiilin 1 anlamı vardır: **æusa-**

20) -y- ile türetilen 1 fiil ve 1 anlamı vardır: **toy-**

21) -zin- ekiyle türetilen 1 fiil ve 1 anlamı bulunmaktadır: **degzin- dezgin-**

22) Kökü tam açıklanamayan veya birleşik şekilde bulunan 2 fiilin de 2 anlamı vardır: **arta-al- yalvar-**

3.5. Edilgen Fiiller

Edilgen fiillerin sayısı 54 kadardır. 32'si -l ile biterken 21'ü -n ile bitmektedir. Bu fiillerin ifade ettiği anlam sayısı ise 70'tir.

1) Genellikle edilgenlik eki olarak -l- sesi kullanılır. Sonu -l- sesi ile biten edilgen fiiller şunlardır. 32 fiil 42 anlam taşımaktadır.

**açıl⁻² añıl- bozıl- atıl- aail⁻² çekil⁻⁴ çevril-
/çevrül- düzül- divşüril- dikil- dinil- eydil- gidil-
göril- işidil⁻² -azıl- kesil⁻⁵ -onıl- -urul-/urıl- -atıl⁻¹
götürül- açıl-/açul- aayıl- yüzil- varıl- yapıl-
yaradıl- yazıl- yı-ıl- örtül-/örtül- yorıl-/yorul- urul-**

2) Bazen edilgenlik ekinin -n- olduğunu görürüz. Aşağıdaki fiillerin sonunda bulunan ş, ı, y, z, t, v'den sonra -n- getirilmiştir. 21 fiilin karşılığı olarak 28 anlam karşılığını bulmuştur.

alın⁻² bulın⁻⁵/ bulun- uğrılan- uşan- ta#lan- yin-
 añlan- ba#lan⁻² bezen- bo#azlan- çalın- do-ın⁻¹/do-un-
 /to-ın- döşen⁻² isten- -urşunlan- o-ın- olın- æa-lan-
 söylen- uvan- taşın-

Bu fiillerden 7 fiilin (*bulın⁻⁵/bulun-*, *çevril-/çevrül-*, *do-ın-/do-un-*, *-urul-/urıl-*, *örtül-/örtül-*, *æaçıl-/æaçul-*, *yorıl-/yorul-*) küçük ünlü uyumuna uymayan şekliyle geçtiğini görüyoruz.

Ayrıca 10 fiilin aynı zamanda dönüşlü fiilleri aynıdır. Bunlar ise şunlardır: *açıl⁻²*, *æıl⁻²*, *ba#lan⁻²*, *bezen-*, *bulın⁻⁵/ bulun-*, *-atıl⁻¹*, *çevril-/çevrül-*, *dikil-*, *döşen⁻²* ve *çekil⁻⁴*

3.6. Dönüşlü Fiiller

Dönüşlü fiillerde daha çok -n- sesi kullanılırken, bazen de -l- ve -ş- eki kullanılır. Bu eklerle yapılan eylemler, öznenin kendisine yaptığı hareketi, başka deyişle kendisine tesir eden kendisine dönen hareketi ifade ederler. Metindeki dönüşlü fiillerin tamamı geçişsizdir.

Dönüşlü fiillerin metnin sözlüğüne kattığı kelime sayısı 86 olup, kazandırdığı anlam ise 115 kadardır. Bu fiilleri aldığı eke göre ayıralım:

- 1) -n- ekini alan fiillerin sayısı 54 olup taşıdığı mana sayısı 57'dir.

aldan- avun-/avın- ba#lan⁻¹ bezen- boyan- bölün-
 bulın⁻¹ çegzin- çekil-/çekin- çevrin-/çevrün- da-ın-
 depren- dinlen- dizgin- dögin- döşen- dürtün-/dürtün-
 eglen- fitnelen- gizlen- görün⁻²/görün- göyin-/göyün-
 #uæalan- ısın- ıslan- incin- iñren- -anatlan- -atlan-
 -uvvetlen- nşrlan- renglen- æa-ın- salın- sevin- æın-
 æı#ın- silkin- söyken- sün- sürin⁻² sürtün- şu'lalan-
 tekebbülen- tolun- tolan⁻²/dolan- tura-lan- ulaş- uzan-
 yadaş- yalıñlan- yören- yumuşan- yuvalan-

- 2) -l- ekini alarak dönüşlü fiil olanların sayısı 29 olup taşıdığı anlam ise 53'tür.

açıl⁻⁵ æıl⁻² ayrıl⁻⁴ bo#ul-/bo#ıl- büzül- çatıl-
 çevril-/çevrül- çekil- değil- dikil- diril⁻²/dirül- diril-
 (canlanmak) dökül⁻⁹/dökül- dutul-/dutıl- egil- -apıl-
 gönül- gömül⁻²/gömül- -arıl- -atıl⁻¹ -ırıl- -ıæıl⁻² -oyın-
 /-oyıl- æo#ıl- ta#ıl⁻³ ulal- yayıl- yarıl⁻² üzül-/üzül-

- 3) -ş- ekini alarak dönüşlülük ifade eden fiiller ise 3 tanedir. Anlam sayısı ise 5'tir.

-arış⁻³ yadaş- ulaş-

Dönüşlülük ifade eden fiillerle ilgili bazı durumlar söz konusudur. Bunları da şöyle açıklayabiliriz:

- çekil-* fiilinin ettirgen şekli *çözdür-* şeklindedir.
- çekil-* fiilinin edilgen şekli *çekil-* olduğu halde *çekin-* şekli dönüşlü olarak kullanılmaktadır.
- eglen-* fiilinin türemiş geçişli hali ise metinde aynı anlamda olan *eyle-* şeklindedir.

d. $\neg oy\imath n-$ ve $\neg oy\imath l-$ fiilleri dönüşlü olup, edilgen hali $\neg on\imath l-$ şeklindedir.

e. $\mathfrak{a}a\imath n-$ ve $dutu\mathfrak{s}-$ fiilleri aynı zamanda türemiş olup geçişli fiil olarak da kullanılmıştır.

f. $ula\mathfrak{s}-$ ve $ulal-$ aynı anlamlarda dönüşlü fiil olarak kullanılmıştır.

Dönüştülük eki; fiilin köklerine, fiilden fiil yapım eki alan fiil gövdelerine ve pekiştirme eki $-ele-$, $-r-$, $-e-$, $-ik-$ ve $-re-$ eklerinden sonra getirilmiştir. Aynı zamanda mütavaat adı verilen bu ekleri sıralayalım.

1. $-l-$ dönüşlülük eki hep kelime köklerinin sonuna gelirken sadece gövde olan $\mathfrak{c}evril-/ \mathfrak{c}evrül-/ \mathfrak{c}ev[i]r-in-/ \mathfrak{c}ev[i]r-ün-$ fiilinin de sonuna gelmiştir. Fakat $-n-$ ekinin görevini tam olarak üzerine alamamıştır, beraber kullanılmıştır. Dönüştülük eki, fiil köklerine getirilir.

boya-n-, böl-in-, bul-ın-, döğ-in-, dürt-ün-/ dürt-in-, gör-in-/ gör-ün-, göy-in-/ göy-ün-, inci-n-, $\ast\mathfrak{a}a\imath n-$, sal-ın-, sev-in-, $\mathfrak{a}1-n-$, $\mathfrak{a}1\#-ın-$, sü-n-, tol-un-, sür-in-, çek-in-, da-ın-, $\ast avu-n-/ avı-n-$, $\ast ısı-n-$, $\ast yöre-n-$, döşe+n-, aç-ıl-, $\mathfrak{a}\mathfrak{x}-ıl-$, ay[ı]r-ıl-, bo#-ul- bo#-ıl-, büz-ül-, çat-ıl-, çek-il-, çek-il-, deş-il-, dik-il-, dir-il- dirül-, diri-l- , dök-ül- dök-il-, dut-ul-/ dut-ıl-, eg-il-, -ap-ıl-, gön-ül-, göm-ül-, göm-ıl-, -ar-ıl-, -at-ıl-, -ır-ıl-, -ı\mathfrak{x}-ıl-, $\mathfrak{a}o\#-ıl-$, ta#-ıl-, ula-l-, yay-ıl-, yar-ıl-, ula-ş-, -ar-ı\mathfrak{s}-, üz-ül-/üz-il-

2. Dönüştülük eki, isimden fiil yapım eklerinin bulunduğu fiil gövdelerine gelir.

al+da-n-, ba#+la-n-, bez+e-n-, çevril-/ çevrül-⁴ çev[i]r-in-/çev[i]r-ün-, din+le+n-, diz[i]g+i-n-, $\ast eg+le-n-$, fitne+le-n-, giz+le-n-, $\#u\mathfrak{a}\mathfrak{a}+la-n-$, $\ast ı\mathfrak{s}+la-n-$, iñ+re-n-, -anat+la-n-, -at+la-n-, -uvvet+le-n-, n\mathfrak{r}+la-n-, reng+le-n-, söy[ü]k+e-n-, şu'la+la-n-, tekebbür+le-n-, tura+la-n-, uz+a-n-, yad+a-ş-, yalıñ+la-n-, yumuş+a-n-

3. Dönüştülük eki, pekiştirme ekiyle fiilden fiil yapım eki alan fiil gövdelerine getirilir. yuv+ala-n-, sür+t-ün-, dep+re-n-, tol+a-n-, sil+k-in-, çeg+[i]z-in-⁵, $\neg o+y-ın-/ \neg o+y-ıl-$

3.7. İşteş Fiiller

İşteş fiillerin sayısı 18 tane olup 19 anlamın karşılığı olarak görev yaparlar. İşteş eki $-\mathfrak{s}-$ 'dir. İşteş eki 8 basit fiile gelerek görevini yerine getirmiştir. Bu fiillerin bir kısmı ortaklaşa

⁴ [EAT'de çevlek ve çevlük çevre anlamlarına gelir. Dolayısıyla -lek ve -lük ekleri isimlere gelir. -Ir- isimden fiil yapım eki olarak düşünürsek $\ast\mathfrak{c}ev+[\mathfrak{u}]r-ül-$ şeklinde ayırabiliriz. Yeni Tarama Sözlüğü] [Banguoğlu, çevir- fiilindeki -ir- ekinin çatı eki olarak kullanılabilceğini fakat verimsiz olduğu için ettirgenlik anlamını yitirdiğini söyler. Buna göre kelimeyi $\ast\mathfrak{c}ev-ür-$ şeklinde tahlil edebiliriz.]

⁵ [YTS'de çizginmek fiilinin çizginmek, çigrinmek, çekzinmek, çizginmek gibi farklı şekillerinin varlığı görülür. çiz- fiilinin -k- + -n- ekleri ile birleşmesi sonucu oluşur. çiz- fiili berkitme eki ile çizig- ve dönüşlülük ifade eden -n- ile çizgin ve göçüşme ile çekzin- olmalıdır.]

fiil olma özelliği gösterirken, diğer taraftan karşılıklı yapma özelliği gösteren iştaş fiiller de vardır. Aynı zamanda dut-, ur- vb. geçişli fiillere ve a#la- ve iñle- vb. geçişsiz fiillere gelir. Geldikten sonra bütün fiiller, metinde geçişli halden geçişsiz hale geçmişlerdir.

1) Basit fiil köküne gelerek işin karşılıklı yapıldığını gösteren fiilleri oluşturur, bu fiiller şunlardır:

buluş-² uruş- dutuş- uçuş- öpiş- çekiş-

Basit fiile gelerek işin ortaklaşa yapıldığını gösteren fiil ise şudur: **güliş- /gülüş-**

2) İştaş eki -ş-, türemiş kelimelerin de sonuna gelerek fiili iştaş hale getirir. Bunlardan bir kısmı işin karşılıklı yapıldığını, bir kısmı ise ortaklaşa yapıldığını ifade eder.

a. Türemiş fiil köküne gelerek işin karşılıklı yapıldığını gösteren fiilleri oluşturur, bu fiiller şunlardır:

esenleş- æancış- segirdiş- söyleş- sürtüş- u#[1]raş-

b. Türemiş fiil köküne gelerek işin ortaklaşa yapıldığını gösteren fiilleri oluşturur, bu fiiller şunlardır:

***a#+la-ş- ard+la-ş-/art+la-ş- ça#[1]r-ış- iñ+re-n-iş- -ay+[1]n+a-ş-**

Birkaç hususa da dikkat çekelim. Sadece *iñreniş-* fiilinde iştaş eki, dönüşlülük ekinden sonra gelmiştir. *u#raş-* fiili EAT döneminde savaşmak anlamında dönüşlülük ifade eder. Meşgul olmak ve didişmek anlamındaki oluş fiili kullanılmamıştır. Alev almak anlamında kullanılan *dutuş-* fiili metinde geçtiği gibi birbirini tutmak anlamındaki *dutuş-* fiili de metinde geçer.

3.8. Oldurgan Fiiller

Oldurgan fiil yapım ekleri çoktur. 102 fiil 176 anlam taşır. En çok kullanılan yapım ekleri -t- ve -dir- ekleridir. Oldurgan ve ettirgen yapım eklerinin temelini -t- ve -r- harfleri oluşturur.

1) -t- ile yapılanlar 38 tanedir. 56 anlam taşır.

**a#art- a#lat- a-ıt-² arıt-³ avut-/avıt- büyüt-/büyit-
böğirt- bügelet- berkit-² ço#alt- çürüt- dirilt- düzet-²
eksilt- erit-⁴ išet- -abart- -aynat-³ -ıæalt- -o-ut-
/-o-ıt- -or-ut-² -urut-³ urıt- oynat-² öğret-² æancıt-
æar-ıt- †a#ıt- u#rat- uvat-² uyıt- uzat-² ürkit-
yiyit- yürüt- yönelt- yumuşat-² yücelt-**

2) -dir- ile yapılan oldurgan fiillerin sayısı ise 38 olup, ifade ettiği mana ise 57'dir.

**aldur- artur-³ azdur- bildür-³ bulaşdur- çözdür-
döndür-³ gezdür-² göndür-² göyindür-/göyündür- indür-²
irişdür-/erişdür- -aldur-³ -arışdur-¹ -ıvandur- -ızdur-
-ondur- -uvvetlendür- oldur- öldür-³ segirtdür- æındur-
söyündür- /söyindür- †oldur-⁵ †olaşdur-/dolaşdur- †ondur-
/†oñdur- tütüzdür-/dütüzdür- ulaşdur- uruşdur- uydur-
yügürdür- üşendür- ya#dur- ya-ışdur- yandur-³ yapışdur-
yidür- uyandur-**

-gir/-#ır-									2				
-z-							1						

3.9. Ettirgen Fiiller

Ettirgen fiillerin sayısı 18'dir. 18 fiil 19 anlam taşır. Ettirgen yapım ekleri ise farklıdır, ettirgen çatı az miktarda bulunmaktadır.

1) -dür- ekiyle yapılan 9 fiil vardır: **atdur- çözdür- eritdür- itdür- örtür- düzdür- yazdur- yapdur- didir-**

2) -üt- ekiyle yapılan ettirgen fiil ise 8 tanedir: **azut- do-ıt-/to-ıt- o-ıt-² ürüt- yolut- to#urt- yüklet- -aplat-**

3) -ir- ekiyle yapılan ettirgen fiil sayısı 1'dir: **dadur-**

Ettirgen çatı eklerinin hangi sestem sonra kaç adet geldiğini gösteren tabloyu verelim. Bu tabloda ünlü harf -ü- sesi ile gösterildi.

Tablo 5

Ettirgen çatı ekleri	Fiil kökünün son harfi					
	-ü-	-ı-	-z-	-t-	-r-	-p-
-t-	5	1	1		2	
-dir-	1		3	4		1
-r-	5	1	1		2	

Sonuç

1. Fiil köküne çatı eki gelmesiyle kök anlamı ile gövde anlamı arasında asla bağlantı kopmaz. Bu -dir-, -t-, -n-, -l- vb. çatı ekleri eklenmesiyle birlikte öznenin ve nesnenin eylemle ilişkilerinde farklılık oluşur.

Mesela *baş* kelimesinde *baş1--* fiili türemiştir. Yara anlamına gelen *baş -I--* ekinin gelmesiyle "yara oluşmak, yara çıkmak" anlamı katarak gözle görülür bir değişiklik yapmıştır.

at- fiilini ele alalım, bu fiille ilgili bir örnek verelim: "Eger bir taş1 havâya atsalar bu tarafda girü yire gelür." Buradaki *at-* fiili "bir şeyi bir hedefe doğru fırlatmak, göndermek" anlamı taşır. Etken bir fiildir. Bu etken fiilin çatısını edilgen ve dönüşlü hale getirirken sonuna -II- eki getiririz. Bu *at-* fiiline getirilen -II- çatı eki üç farklı anlam katar, fakat her anlam verildiğinde bir şeyin bir hedefe bir tarafa doğru gitmesi veya hedeften uzaklaşması söz konusudur. Anlamlandırırken ortak olan "bir şey, hedef, taraf, fırlatmak" kelimeleridir.

Edilgen çatı için verilen örnekte; "Daøı her yemişden bir nesne yabana atarlar, illâ inc^mrden atılmaz." atıl- fiiline "İncirden alınan bir şey, dış tarafa fırlatılmak" şeklinde anlam verilir. Bu örnekte bulunan ilk cümlede içinde etken fiil olan at- fiilini ele alacak olursak, "Şey (yemişler), taraf (yaban), fırlatmak (fırlatılmak)" Sadece bir çatı eki-II- farkı vardır ki bu da anlamında fazla değişiklik meydana getirmediğini gösterir. Sadece birinci cümledeki nesne ikinci cümlede özne durumuna geçmiştir.

Dönüşlü çatı için verilen iki örnekte ise; "Yâm¥ m^mşelerde seyr ider, şâdıllı- ider, atılır." "Deve şol yıldırım gibi atıldı."

Burada yamu ve deve adlı hayvanların özne olduğu bellidir, fakat nesne açık değildir. at- fiilinin sonundaki -II- eki nesnenin özne olduğunu ifade ediyor. "Hayvanlar, kendilerini bir tarafa doğru fırlatmak" şeklinde anlam veriliyor.

Ettirgen çatı eki alan at- fiilinin örneği "İsfendiyâr söz -ab¥l itmedi, kendüyi mancını#-ıla atdurdı." cümlesinde ise atdur- fiilinin öznesi İsfendiyar'dır. Fakat geçişli olan at- fiilini, İsfendiyar yapmamıştır. Onu atan kişiler önemsiz olduğu için cümle bu şekilde oluşturulmuştur. Çatı eklerinin görevi, bizim kuracağımız cümlede öznelerden ve nesnelere kim veya ne önemliyse, cümlede ona yer vermemizi sağlamaktır.

2. Özne eylemi doğrudan kendisi yapıyorsa bu fiilin çatısı etken çatıdır. Çatı eklerinden herhangi birini almamalıdır. Bu fiile; etkin, kılğan, yapan, aktif ve mâlum fiil adı da verilmiştir (TOPALOĞLU, 1989, 69).

3. Özne yapılan işin etkisi altında kalıyorsa, fiilin kök veya gövdesi işin etkisi altında kalıyorsa ve -II- veya -In- ekini almışsa bu fiilin çatısı edilgen çatıdır. Bu fiile aynı zamanda; edilen, kılğan, yapılan, yapılmış, pasif ve meçhul fiil adları da verilmiştir. (TOPALOĞLU, 1989, 69).

4. Özne hem işi yapıyor hem de etkisi altında kendisi kalıyorsa, -In- II- ve -Iş- eklerinden birini almışsa dönüşlü çatı denir. Bu fiillere aynı zamanda öze dönüşlü, mutâvaat ve verbe promonial fiiller de denir. (TOPALOĞLU, 1989, 60).

5. Fiilin ifade ettiği eylemi birden çok kişi yapıyorsa ve bunu ifade eden -(I)ş- eki gelirse, bu fiile iştaş çatılı fiil denir. Ayrıca böyle fiillere; müşareket fiili, işteşlik fiili, işteş fiil, verbe reciproque ve ortaklaşma fiili de denir.

6. Özne cümlede geçen eylemi yapmayıp başkasına yaptırıyorsa ve -DİR-, -It-, -Ir- ekini alıyorsa ettirgen çatı denir. Böyle fiillere ettiren, araçlı geçişli, ettirimli, tâdiye kıyasi müteaddi ve verbe faktitif gibi isimler verilmiştir.

7. Özne cümlede geçen eylemin yapılmasına sebep oluyorsa ve -It-, -DİR-, -Ir-, -Ar-, -t-, -der-, -gir-/#ır- ve -z- eklerinden birini alırsa oldurgan çatı denir. Bu çatılara sahip olan fiiller için aynı zamanda; sebepleme, oldurucu, yapma aşımli, *oldurma ve yaptırma ifade eden*, tâdiye ve causatif fiiller adları da kullanılmıştır.

8. Oldurgan ve ettirgen fiil terimlerini Osmanlıcada ta'diye kelimesi karşılar, fiilin çatısını müteaddi hale getirmek demektir. Arapçada fiiller nesne almazlarsa lazım fiil, nesne alırlarsa müteaddi fiil diye adlandırılır. Arapçada da cümlede durumuna göre fiil çatıları değiştirilir. Bu değişim yukarıda da zikrettiğimiz gibi harf eklenmesiyle olur. Bunu sadece

ta'diye kelimesi karşılar, bizde ise iki kelime karşılar: Türkçede geçişsiz fiil geçişli hale getirilirse oldurgan, geçişli fiil tekrar geçişli hale getirilirse ettirgen fiil denir.

Ettirgen fiillerin öznesi aranırken karşımıza iki varlık çıkar. Bunlardan biri sebep olurken, diğeri ise işi yapar. "*Peygambar bütleri taşra atdurdı.*" Burada özne *peygambar* kelimesidir. Fakat fiilin kökündeki *at-* eylemini gerçekleştirmemiştir. Bu işi başkaları yapmıştır.

Yapılan eylemi her yönüyle öğrenmek isteyen kişinin yapacağı iş ise, fiilin çatısıyla ilgili soruları sorup cevabını almak olmalıdır. Burada kişi hemen "Kim attı?" diye sormalıdır. Yazar bu cümleyi "*Bütler attırıldı*" şeklinde kursaydı, bu sefer "Kim kime attırdı?" şeklinde soru sorup cevabını almaya çalışmalıdır. Bu da gösteriyor ki fiilde özne ve nesnelere hangisi bizim için önemli veya önemsiz ise; o duruma göre çatıyı kullanıyoruz..

9. EAT dönemindeki bu metinde, türemiş kelimelerde sadece 17 fiilde Arapça veya Farsça kelime kullanılmıştır: zincirle-, mihla-, -uvvetlen- vb. gibi. Yazar, bu 173 basit kelimeyi çıkardığımızda kalan 500 türemiş Türkçe kelime ile meramını ifade etmeye çalışmıştır. Bu dönemde türemiş fiillerde henüz Arapça ve Farsçanın tesiri azdır.

10. Fiillerin sonundaki ettirgen ve oldurganlık eki *-t-*, ek aldığı zaman zaman yumuşatılarak yazılır: *a#ardımayalar*, *yüceldür*, *a-ıdur*, *yudar*, *işidelüm*, *kurıdur* vb.

11. Metinden tespit ettiğim ve 10'dan fazla anlama sahip olan fiiller şunlardır:

al- (24), *çek-* ve *dut-* (22), *çır-/çırø-* (20), *gel-* (19), *ol-* (18), *vir-* (16), *al-* (15), *düş-* (14), *gör-*, *dur-* ve *geç-/giç-* (13), *sür-* ve *git-* (11).

12. Aynı harflerle yazılıp farklı anlamlar taşıyan ve eşsesli (sesteş) fiillerden 10 tanesi metinde kullanılmıştır:

<i>bit-</i> : sona ermek	<i>bit-</i> : büyümek
<i>deg-</i> : dokunmak	<i>deg-</i> : değerinde olmak
<i>dik-</i> : dikine koymak	<i>dik-</i> : yamamak
<i>diñle-</i> : kulak vermek	<i>diñle-</i> : dinçleştirmek
<i>diril-</i> : toplanmak	<i>diril-</i> : canlanmak
<i>eyle-</i> : etmek	<i>eyle-</i> : vakit geçirmek
<i>it-</i> : kakmak	<i>it-</i> : etmek, eylemek
<i>æor-</i> : emmek	<i>æor-</i> : soru sormak
<i>yit-</i> : ulaşmak	<i>yit-</i> : yeterli olmak <i>yit-</i> : kaybolmak
<i>yüz-</i> : soymak	<i>yüz-</i> : suyun üstünde gitmek

Harfleri ve anlamları aynı olup hem isim soylu hem de fiil olarak kullanılan kelimeler vardır, bunlara aynı zamanda kökteş kelimeler denmektedir. Bunların sayısı 5'tir.

gerek ~ gerek- *eski ~ eski-* *göç ~ göç-* *urı ~ urı-*
urı- *alın ~ alın-*

Kökü aynı olduğu halde zıt anlam ifade eden kelimelerin sayısı ise 2'dir.

az-: “köpürmek, çoğalmak” *az*: “çok olmayan”

bit-: “son bulmak” *bit-*: “büyümek”

13. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan veya farklı çatılarla kullanılan fiiller de bulunmaktadır.

Tablo 6

Fiillerin metinde geçen şekli ve metindeki çatısı	Günümüzde kullanılan şekil ve çatısı
yandur- oldurgan	ya- etken-geçişli
yumuşan- dönüşlü	yumuşa- etken-geçişsiz
alda- etken-geçişli	aldat- oldurgan
dadur- ettirgen	tattır- ettirgen
düzet- oldurgan	düzeltil- oldurgan
çezil- edilgen	çözül- edilgen
azıt- ettirgen	azdır- oldurgan
gönül- dönüşlü	-
-uçuş- iştâş	-uca-laş- iştâş

14. Aynı kökten gelen iki farklı fiil ve bu fiillerden türetilen farklı çatılar da bu dönemde bulunmaktadır.

Tablo 7

Fiil kökü veya gövdesi	Fiil kökü veya gövdesinden elde edilen çatı	Fiil kökü veya gövdesinden türetilen ikincil gövde	İkincil gövdeden türetilen fiiller
añ- ²	añıl-	añla-	añlan-
bo#-	bo#ıl- /bo#ul-	bo#azla-	bo#azlan-
çevir-	çevrin-	çevrin-	çevril-

/çevür-	/çevrün-	/çevrün-	/çevrül-
diril-	dirilt-	diren-	-
ir-	irgür-	iriş- /eriş-	-
¬alıñ- /¬alıñı-	-	¬alıñlan-	-
¬al¬- ³	¬aldur- ³	¬al#ı- ²	-
¬o- ⁹ ¬oy-	¬oyın- ¬oyıl-	¬on- ⁴	¬onıl-, ¬ondur-
¬ov- ²	-	¬ovala-	-
¬uç-	¬uçuş-	¬uca¬la-	-
ol- ¹⁸	olın-, oldur-	otur- ⁸ /otır-	-
ör-	-	ört- ³	örtül- /örtül-, örtdür-
æuva-	æuvar- ²	æusa-	
sür- ¹¹ , sürü- /süri-	sürin- ²	sürt-	sürtün- /sürtüş-
to#ra-	-	to#rul-	-
tolā-	tolan- ² /dolan-	tolāş- ³ /dolaş-	tolāşdur- dolaşdur-

15. Bir fiil iki farklı çatı taşıyabilmektedir. 24 fiil, iki farklı çatı özelliği taşır.

Tablo 8

Dönüşlü ve Edilgen (11)	açıl-, 'aəıl-, ba#lan-, æa-ın-, bezen-, bulın-/bulun-, çekil-, çevril-/çevrül-, dikil-, döşen- , ¬atıl-
----------------------------	--

Geçişli ve Geçişsiz (9)	çek-, geç-/giç-, gez-, iç-, işit-, ur-, oyna-, öğren-, işle-
Geçişsiz ve İştâş (1)	dutış-
Geçişli ve Oldurgan (1)	-arışdur-
Geçişsiz ve Dönüşlü (2)	-arış-, çevrün-/çevrin-

16. Öznesine göre fiil çatılarını sayısı ve oranı şu şekildedir.

Tablo 9

FİİL ÇATISI	ÇATI SAYISI	% ORANI
ETKEN FİİL	403	59,3
EDİLGEN FİİL	54	8,2
DÖNÜŞLÜ FİİL	86	12,5
İŞTAŞ FİİL	18	2,5
ETTİRGEN FİİL	18	2,5
OLDURGAN FİİL	102	15
TOPLAM	681	%100

Nesnesine göre fiil çatıları ve oranları ise aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 10

FİİL ÇATISI	FİİL SAYISI	% ORANI	ANLAM SAYISI	%ORANI
GEÇİŞLİ FİİL	349	% 51	723	%54
GEÇİŞSİZ FİİL	332	% 49	608	%46
TOPLAM	681	% 100	1331	% 100

17. Basit fiillerin geçişli olma oranı % 60'tır. İsimden veya fiilden fiil yapan 30'a yakın ek getirildiğinde bu oran % 55'e düşer. Oldurganlık veya ettirgenlik eki alan fiiller hesaba katıldığında oran % 51'e düşer. Anlam sayısı itibarıyla ise % 55 geçişlilik, % 45 ise geçişsizlik ifade eder.

KAYNAKÇA

- AYVERDİ, İlhan, TOPALOĞLU Ahmet, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III**, 2. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.
- BANGUOĞLU, Tahsin, 1990, **Türkçenin Grameri**, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- GABAIN, A. Von, Eski Türkçenin Grameri, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- ERGİN, Muharrem, 1985, Türk Dil Bilgisi, 16. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- SARIKAYA, Bekir, 2010, Rükneddin Ahmed'in Acaibü'l Mahlukat Tercümesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, **Osmanlı Türkçesine Giriş I**, 8. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988.s. 133-137
- TOPALOĞLU, Ahmet, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, 1. Basım, İstanbul 1989, Ötüken Yayınları
- Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

ACAİBÜL MAHLUKATTAKİ FİİLLER VE FİİLLERİN ÇATI LİSTESİ									
	Basit geçişli Fiil	Basit geçişsiz Fiil	Türemiş geçişli Fiil	Türemiş geçişsiz Fiil	Edilgen Fiil	Dönüşlü Fiil	İsteş Fiil	Oldurgan Fiil	Ettirgen Fiil
1.			\acabla-						
2.				acı- ¹					
3.	aç- ⁹				açıl- ²	açıl- ⁵			
4.				a#ar-				a#art-	
5.				a#ır- (anırmak)					
6.				a#ırlan-					
7.				a#la-			a#laş-	a#lat-	
8.				a#na-					
9.				a#rı-					
10.		a- ⁵						a-ıt- ²	
11.	al- ²⁴				alın- ²			aldur-	
12.			alda-			aldan-			
13.			altunla-						
14.	añ- ²		añla-		añıl- añlan-				
15.				añra-					
16.	ara-								
17.							ardlaş-/art		
18.				aru-la-				arıt- ³	
19.		art- ³		arta-al-				artur- ³	
20.	aæ- ⁴				aæıl- ²	aæıl- ²			
21.			aşla-						
22.	at- ⁸				atıl-				atdur-
23.				atlan-					

24.				avla-					
25.						avun-/a		avut-/ a	
26.			ayır ⁻⁴			ayrıl ⁻⁴			
27.		az ⁻³		azal-				azdur-	azut-
28.			ba#ışla-						
29.			ba#la ⁻⁷		ba#lan-	ba#lan-			
30.		ba ⁻⁵							
31.				bañla-					
32.							barıř-	(ařıl	
33.	baæ ⁻⁷								
34.			başar-						
35.				başı ⁻					
36.				başla-					
37.		bat ⁻⁴						batur ⁻³	
38.			bazla-						
39.			begen ⁻⁴						
40.			bekle-					berkit ⁻²	
41.				belür ⁻²					
42.			benzet-	beñze ⁻²					
43.			besle ⁻² /bi						
44.			beze-		bezen-	bezen-			
45.	bıra ⁻⁶ k								
46.	bil ⁻⁶							bildür ⁻³	
47.			bile-						
48.		bin ⁻³							
49.		biş-						biřir ⁻² /	
50.		bit ⁻³ (son						bitür-	

		gelmek)							
51.		bit ⁻⁴ (çık						bitür ⁻²	
52.	bo#-		bo#azla-		bo#azla	bo#ul- /			
53.			boşa-						
54.			boya-			boyan-			
55.	boz ⁻²				bozıl-				
56.								bögirt-	
57.						bölin-			
58.	bul ⁻⁶				bulın ⁻⁵	bulın ⁻¹	buluş ⁻²		
59.								bulaşdur	
60.				buñal-					
61.	bur-								
62.				burtla-					
63.			buyur ⁻²						
64.				buzala-					
65.	bük-							bügelet-	
66.		büyi- /büy		büyiñ-				büyüt- /b	
67.						büzül-			
68.				ça#ır- /ça#ur-			ça#rış-		
69.	çal ⁻³				çalın-				
70.						çatıl-			
71.				çatla-					
72.						çegzin-			
73.	çek ⁻²²	çek ⁻¹			çekil ⁻⁴	çekil- /	çekiş-		
74.			çerme-						

75.			çevrün-/çe çevür-		çevril- /çevrül	çevrin- /çevrün çevril- /çevrül			
76.			çeyne-/çiy						
77.						çezil-		çözdür-	
78.		çır- ²⁰ /çır						çır-ar- ¹⁴	
79.				çiçeklen-					
80.				çiftlen-					
81.	çiz-								
82.				ço#al-				ço#alt-	
83.		çök- ³						çöker-	
84.				çürü-/çüri-				çürüt-	
85.	dad-			dadan-					dadur-
86.	da-ı-					da-ın-			
87.			dart-						
88.			daya-/taya						
89.		deg- (doku							
90.		deg- (değ olmak)						degür-	
91.			değiş-					degşür-	
92.				degzin-/dezin					
93.			degnele-						
94.	del-			delür-					
95.			demürle-						
96.			deñe-						
97.	dep-		depele-			depren-		depret-	

98.						deşil-			
99.			dı-a-						
100	di- ⁵				dinil-				didir-
101	dik- ⁴				dikil-	dikil-			
102	dik- (yam								
103	dil-								
104			dile-						
105		diñ-	diñle- (dinçleştii						
106				diñle-		diñlen-			
107	dir- (top					diril- ²			
108						diril- (canlan diren-		dirilt-	
109				ditre-					
110			divşür- ²		divşüri				
111						dizgin-			
112			do-ı- /do-u /to-ı-	do-ın- /do-un-	do-ın- /				do-ıt-
113	dög- ⁴					dögin-			
114	dök- ⁹					dökül- ⁹ /dökil			
115		dön- ⁹						dönder- ² /döndür	
116			döşe-		döşen- ²	döşen-			
117		döy-							

118		dur ⁻¹³ /tu					dur#ur-	
119	dut ⁻²² /tu			dutış-		dutul-/ dutuş-		
120				düken-				
121	dür-			düriş-				
122			dürt-/dürü			dürtün- /dürtin		
123		düş ⁻¹⁴					düşür ⁻⁴	
124	düz ⁻³				düzül-		düzet ⁻²	düzdür-
125	eg-					egil-		
126			egir-					
127				eglen-				
128	ek ⁻³							
129				eksil ⁻² /eksül-			eksilt-	
130			elet-					
131			elikdür-					
132	em-		emzür-					
133		eri ⁻³					erit ⁻⁴	eritdür
134		es-						
135							esenleş-	
136			esirge-					
137				eski-				
138				esri ⁻²				
139	eş-							
140			eyit-		eydil-			
141			eyle ⁻³			eglen-		
142				eymen-				
143	ez-							

144						fitnele		
145	geç ⁻¹ /gi	geç ⁻¹³ /gid	geçür ⁻¹					geçür ⁻²
146		gel ⁻¹⁹	getür ⁻¹¹					
147			gerçekle-					
148	gey-							
149	gez ⁻¹	gez ⁻²						gezdür ⁻²
150		gir ⁻⁹						
151		git ⁻¹¹ /get			gidil-			gider-
152			gizle ⁻²			gizlen-		
153		göç-						
154	göm ⁻²					gömül- 2/gömül		
155						gönül-		göndür- 2/gönder
156	gör ⁻¹³				göril-	görin- 2/görün		
157								gösder- 9/göster
158			götür ⁻⁵		götürül			
159	göy-					göyin-/		göyindür /göyündü
160			gözet-	gözük-/gözük-				
161						#uæala		
162		gül ⁻²					güliş-/gülü	
163			gümişle-					
164				gürle-				

165			güt-					
166					ısın-			
167			ısrır ⁻² /ısu					
168					ıslan-			
169			ısmarla ⁻²					
170	iç-	iç-					içür-	
171			ilet-/ilt-					
172		in ⁻⁴					indür ⁻²	
173				inan ⁻²				
174			incit-		incin-			
175				iñle-/iñile-				
176					iñren-	iñreniş-		
177		ir-		iriş ⁻⁴ /eriş-			irgür- irişdür- /erişdür	
178			iste ⁻³ /ist		isten-			
179				işe-			işet-	
180			işit ⁻³ /eşi	işit ⁻¹ /eşit-	işidil-			
181			işle ⁻³	işle ⁻³				
182	it-							
183	it-		idün ⁻³ /idi					itdür-
184		iv-						
185								
186		ıaç ⁻⁵						ıabart- ıaçur ⁻²
187	ıaıı-			ıaıı-				
188		ıal ⁻¹⁵						
189								

190				-alıñ-/alıñı- -alıñlan-					
191		-al- ⁻³		-al#ı- ⁻²				-aldur- ⁻³	
192				-amaş-					
193						-anatla			
194	-ap- ⁻²					-apıl-			
195			-apa-						
196			-apla- ⁻³						-aplat-
197	-ar-		-arışdur- ⁻¹	-arış- ⁻¹		-arış- ⁻³ / -arıl		-arışdur	
198				-arar-					
199				-arı-					
200			-arşula-						
201			-aşıt-						
202	-at- ⁻²					-atıl- ⁻¹	-atıl- ⁻¹		
203						-atlan-			
204			-atranla-						
205				-avuş-					
206				-ayna- ⁻⁴			-aynaş-	-aynat- ⁻³	
207			-ayur-						
208	-az- ⁻³		-azı-			-azıl-			
209				kener-					
210	kes- ⁻⁸					kesil- ⁻⁵			
211	-ıl- ⁻²								
212	-ır-					-ırıl-			

213	-ıæ-					-ıæıl ⁻²	-ıæalt-	
214							-ıvandur	
215		-ıy-						
216		-ız-		-ızar-			-ızdur-	
217	-o ⁻⁹		-oy-	-on ⁻⁴	-onıl-	-oyın--	-ondur-	
218				-ocal-				
219				-odu-la-				
220		-oı ⁻²		-oıula-/-oøula			-oıut-/-	
221		-orı ⁻² /-o /-oruı-					-orıut ⁻²	
222		-op ⁻⁴					-opar ⁻³	
223	-ov ⁻²		-ovala-					
224	-uç-		-uca-la-				-uçuş-	
225				-udur-				
226			-ula#uzla- /-ulavuzla					
227				-ulanla-/-unla				
228	-ur ⁻³				-urul-/-			
229					-urşunl			
230			-urtar ⁻²	-urtul ⁻³ /-urtı				
231				-uru ⁻⁴ /-urı-			-urut ⁻³ /-	
232		-us-						
233			-uşan-/-uş					
234						-uvvetl	-uvvetle	

235				-uzıla-				
236				kündil-				
237			mekle-					
238			mıøla-					
239						nÿrlan-		
240			oøða-					
241			o-ı- ³ /o-u- /oøı-		o-ın-			o-ıt- ²
242			o-la-					
243		ol- ¹⁸		otur- ⁸ /otır-	olın-			oldur-
244				otla-				
245			oyna- ¹	oyna- ³				oynat- ²
246			ögren- ³	ögren- ¹				ögret- ²
247			ögüt-					
248		öl-						öldür- ³
249	ölç-							
250			ölit-					
251	öp-						öpiş-	
252	ör-		ört- ³		örtül-/ örtül-			örtdür-
253			parele-					
254						renglen		
255	saç- ²				æaçıl-/ æaçıl-			
256	æa#-							
257				sa#al-				

258			æa-1n-			æa-1n-			
259			æa-1a- ⁸		æa-1an-				
260	sal- ⁷					salın-			
261	æan- ³								
262			æanç-				æancış-	æancıt-	
263	æar- ³								
264				æarar-					
265		æar-1-						æar-1t-	
266	æat- ²								
267			savur-						
268			æay- ²		æayıl-				
269	seç- ²								
270				segir-/segirt-			segirdiş-	segirtdü	
271	sev- ³					sevin-			
272			seyükle-						
273	æ1- ²		æ1na-			æ1n-		æ1ndur-	
274				æ1çra-					
275		æ1#-				æ1#1n-			
276	æ1-1-		æ1#a-						
277			æ1yır-						
278	sil-								
279						silkin-			
280		siñ-	siñir-						
281	æo-1- ³					æo#11-			
282		æol-							
283	æor-								
284	æor- (emr								

285	æoy-								
286		sög-							
287	sök-								
288				söyin-/söyün-/s				söyündür /söyindü	
289						söyken-			
290			söyle- ⁴		söylen-		söyleş-		
291			æun- ²						
292			æuvar- ² æuva-	æusa-					
293						sün-			
294			süñür-						
295			süpür-						
296	sür- ¹¹		sürü-/süri sürt-			sürin- ² sürtün-	sürtüş-		
297				şa-1-					
298		şiş-						şişür-/ş	
299						şu`lal an-			
300			ta`accüble						
301						ta#ıl- ³		ta#ıt-	
302					ta#lan-				
303	tal-								
304		tam-/dam-							
305		tap-/dap-							
306			tara-/dara						

307		taş-							
308			taş1-		taşın-				
309	†at-								
310						tekebbü			
311				tersle-/teresl					
312		to#- ²						to#ur-/†	to#urt-
313			to#ra-						
				to#rul-					
314			to-ı-	to-ın-	to-ın-				to-ıt-
315		†ol- ⁴				†olun-		†oldur- ⁵	
316			†ola-			†olan- ²		†olaşdur	/dolaşdu
				†olaş- ³ /dolaş-					
317				†omur-					
318		†oñ-						†ondur-	/†oñdur-
319				†oy-				†oyur- ² /	
320			†ozla-						
321		†un-		†uncu-/-/duncu-					
322						†ura-la			
323	†uy- ²								
324			†uzla-						
325				†üne-					
326		†üt-/-/düt-						†ütüz-/-/d	†ütüzdür
								dütüzdür	
327		uç- ³						uçur- ²	

328				u#ra- ³			u#raş-	u#rat-	
329			u#ırla-/u#		uğrılan				
330			ula-			ulaş-/u		ulaşdur-	
331	um- ²								
332			unut- ³ /unı						
333	ur- ⁸	ur- ⁵			urul-		urış-	uruşdur-	
334					uşan-				
335				utan-					
336					uvan-			uvat- ²	
337		uy- ²						uydur-	
338				uyan- ²				uyandur-	
339				uyı-/uyu-				uyıt-	
340				uyuş-					
341				uza- ²		uzan- ²		uzat- ²	
342	ür-		üründile-	üre-					ürüt-
343		ürk-						ürkit-	
344									
345	üş-								
346				üşen-				üşendür-	
347		üşü-/üşü-							
348	üt-								
349	üz- ²					üzül-/ü			
350		var- ⁵			varıl-				
351	vir- ¹⁶								
352			viribi-						
353						yadaş-			

354		ya#-					ya#dur-	
355			ya#la-					
356	ya-- ³							
357							ya-ışdur	
358			yala-					
359			yalanla-					
360						yalıñla		
361				yalvar-				
362				yan- ⁵			yandur- ³	
363	yap- ²			yapış- ³ /yapuş-	yapıl-		yapışdur	yapdur-
364	yar- ³					yarıl- ²		
365			yarat-	yara-	yaradıl			
366			yarala-					
367			yařa-	yaşar-				
368		yat- ⁹					yatur- ³	
369				yavrıla-				
370						yayıl-		
371	yaz- ⁴				yazıl-			yazdur-
372	yen-/yiñ							
373	yı#- ⁴							
374	yı-- ² /yıl				yı-ıl-			
375				yıldıra-				
376			yırt-					
377	yi- ³				yin-		yidür-	
378				yille-				
379			yiñile-					
380		yit-/yet-		yitiş-/yetiş-				

		(ulaşmak)							
381		yit-/yet- (yeter ol)							
382		yit- (kaybolma)						yitür-	
383								yyit-	
384				yo#nal-					
385			yo#ur-						
386			yo-a-						
387			yol-						yolut-
388			yon-						
389	yor-				yorıl-y				
390								yönelt-	
391						yören-			
392	yu-								
393	yum-								
394				yumurdala- /yumurdla-					
395						yumuşan		yumuşat-	
396	yut-/yud								
397			yuvala-			yuvalan			
398				yücel-				yücelt-	
399								yügürdür	
400									yüklet-
401				yürü ⁻⁴ /yüri-				yürüt-	
402	yüz-								

403	yüz-				yüzil-				
404			zencirle-						